

Słowo wstępne

Szanowni Państwo,

z przyjemnością przedstawiam Państwu kolejny numer czasopisma „Ochrona Zabytków”. Tym razem motywem przewodnim są zagadnienia prawne. W 2023 roku przypadała bowiem dwudziesta rocznica uchwalenia ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Postanowiliśmy uczcić ten jubileusz, przybliżając różnorodne kwestie związane z zapisami tej ustawy.

Funkcjonujący od 105 lat system ochrony zabytków w Polsce po 1989 roku musiał przyjąć nowy paradygmat ochrony i dostosować funkcjonujące przepisy do zmian, które zostały wywołane przez przemiany społeczno-gospodarcze. Odpowiedzią na funkcjonowanie ochrony zabytków w nowej rzeczywistości miała być ustawa z 2003 roku. Przyniosła ona dwie fundamentalne zmiany – decentralizację części zadań z zakresu ochrony zabytków oraz rozszerzenie przedmiotowego zastosowania przepisów z zakresu ochrony zabytków (mowa tu o rezygnacji z funkcji prawotwórczej rejestru zabytków i przyjęciu, że zabytkami są wszystkie obiekty o cechach określonych w definicji legalnej). Obie te zmiany w sposób istotny wpływają na obecną efektywność systemu ochrony zabytków. Dwudziestolecie obowiązywania ustawy o ochronie zabytków jest zatem okazją nie tylko do spojrzenia w przeszłość, lecz także do poszukiwania odpowiedzi na pytanie o kierunki zmian obecnej regulacji.

Taka dyskusja toczy się zresztą od kilku lat, koncertuje się jednak na zagadnieniach dość ogólnych, a zwłaszcza na odpowiedzi na pytanie o to, czy potrzebujemy Kodeksu dziedzictwa. Jego uchwalenie oznaczałoby przełamanie przeszkody w postaci utrzymywanej od lat szkodliwej fragmentacji porządków ochrony prawnej przyjętej w odniesieniu do szczególnych zasobów, jakimi są materiały biblioteczne, materiały archiwalne czy zbiory muzealne. Cel ten – zapewnienia spójności systemu ochrony – można jednak uzyskać poprzez przyjęcie regulacji parasolowej, a więc nadanie nowym przepisom takiej funkcji, jaką pełni obecnie ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wreszcie można myśleć o nowelizacji obowiązującej ustawy z 2003 roku. Trzeba przy tym wyraźnie zaznaczyć, że przyjęcie jednego z pierwszych dwóch wariantów nie przesądza o tym, że nie ma potrzeby szybkiej nowelizacji aktualnego stanu prawnego. Opracowanie nowego, dobrego projektu zmian systemowych wymaga bowiem czasu i decyzji politycznej o rozpoczęciu takich prac. Tymczasem przygotowane propozycje rozwiązania palących problemów, związanych chociażby z funkcjonowaniem gminnej ewidencji zabytków czy też potrzebą optymalizacji obecnych procedur i usunięcia luk prawnych, niestety nie zostały uchwalone (mam tu na myśli rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2021 roku, wpis do wykazu prac legislacyjnych Rady Ministrów nr UD247). Sprawa ta wymaga pilnej interwencji ustawodawcy.

Teksty czołowych przedstawicieli doktryny prawa ochrony zabytków publikowane w niniejszym numerze odnoszą się do wybranych zagadnień związanych z potrzebą systemowego podejścia do ochrony zabytków. Odpowiadają też na pytania o kierunki nowelizacji podyktowanych zmianami uwarunkowań prawnych, które nastąpiły po 2003 roku. W tym numerze Jacek Brudnicki pochylił się wobec tego nad kryteriami obejmowania zabytku ochroną konserwatorską przez wpis do rejestru zabytków. W swoim tekście przeanalizował przepisy ustawy o ochronie zabytków, dyskurs środowiska konserwatorskiego, decyzje organów ochrony zabytków oraz orzecznictwo sądów administracyjnych. Autor dotknął podstawowej dla funkcjonowania systemu ochrony zabytków kwestii dotyczącej roli rejestru w świetle obowiązujących przepisów. Z kolei Aleksander Jakubowski poruszył wątek gminnej ewidencji zabytków – problem bardzo aktualny w związku z orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego z maja 2023 roku, w którym

Trybunał zakwestionował procedurę ujmowania obiektów w gminnej ewidencji zabytków. Niezbędne zmiany ustawodawcze w tym zakresie są obecnie najbardziej palącym problemem stojącym przed ustawodawcą.

Dalej Wojciech Kowalski podejmuje temat podwodnego dziedzictwa kulturowego w świetle polskiego prawa ochrony zabytków. Wsuwa też postulaty *de lege ferenda* służące implementacji ratyfikowanej przez Polskę w 2021 roku Konwencji UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego, która otworzyła system ochrony zabytków w Polsce na zupełnie nowe wyzwania i zagadnienia prawne. Autor kolejnego tekstu zwraca zaś uwagę na potrzebę wprowadzenia nowych regulacji dotyczących zawodu archeologa i zgłasza propozycje stosownych zmian. Artykuł Łukasza Czwojdy jest w zasadzie pierwszą tak kompleksową analizą prawną zagadnienia związanego z funkcjonowaniem zawodów regulowanych na tle obowiązujących przepisów. Otwiera ona dyskusję dotyczącą również pozostałych zawodów regulowanych, w szczególności kwestii wymagań co do doświadczenia i umiejętności osób pracujących przy zabytkach, a także procedury ich potwierdzania, od której zależy możliwość zapewnienia wysokiej jakości prac konserwatorskich w Polsce. Anna Fogel pisze z kolei o przenikaniu się przepisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego i ochrony środowiska przyrodniczego na tle regulacji odnoszących się do krajobrazów kulturowych. Ważne miejsce w jej tekście zajęła ocena skuteczności przyjętych rozwiązań. Ciekawy wątek poruszył również Olgierd Jakubowski, który omawia systemowe rozwiązania z zakresu ochrony dziedzictwa martyrologicznego w Polsce, a przy okazji proponuje doprecyzowanie tego pojęcia. Jego tekst w założeniu ma rozpoczynać szerszą debatę na ten temat.

W tej „Ochronie Zabytków” pojawił się także nowy dział – „Dyskusje”. Chcemy, by stał się on platformą wymiany myśli i – za sprawą bardziej swobodnej formy wypowiedzi – ożywił dyskusje toczące się w środowisku. Planujemy zamieszczać w nim teksty będące opiniami, zachęcające do podejmowania danej tematyki. Ów nowy dział został zainicjowany przez Wojciecha Szafrąńskiego, który zastanawia się, czy ochrona zabytków w Polsce zawsze stoi w kontrze do rynku sztuki, wskazuje punkty zapalne na ich styku i rozważa zmiany legislacyjne.

W numerze nie zabrakło również artykułów poświęconych konkretnym dziełom sztuki. Oliwia Buchwald-Zięcina omówiła prace konserwatorskie przeprowadzone przed wystawą *Obraz Złotego Wieku* – największą w historii Zamku Królewskiego na Wawelu, prezentowaną od września do grudnia 2023 roku. Marta Lempart-Geratowska i Maria Goryl przedstawiły badania nad siedemnastowiecznym obrazem *Matka Boska z Dzieciątkiem* w typie Hodegetrii częstochowskiej z kościoła parafialnego w Suchej Beskidzkiej, z uwzględnieniem techniki i technologii wykonania dzieła w kontekście przemian historycznych wizerunku. Arkadiusz Cegliński przybliżył zaś historię ograbienia nagrobka Adolfa Dygasińskiego na Starych Powązkach i restauracji pomnika tego pisarza. Tekst kończą ciekawe rozważania nad słusznością kierunku obranego podczas owej restauracji. Z kolei Piotr Chabiera prześledził losy kamieni litograficznych wykorzystywanych podczas przygotowywania *Albumu wileńskiego* Jana Kazimierza Wilczyńskiego. Opisał przy tym starania profesora Mariana Morelowskiego o sprowadzenie ich z Paryża do Wilna.

Mam nadzieję, że zamieszczone w tym numerze artykuły spotkają się z Państwa zainteresowaniem, skłonią Państwa do refleksji i być może zachęcą do dyskusji nad któryś z poruszanych wątków.

dr hab. Katarzyna Zalasinska

REDAKTOR NACZELNA

Foreword

Ladies and Gentlemen,

I am pleased to be able to announce yet another issue of *Ochrona Zabytków*. This time the main theme is legal matters. The reason for this is that the year 2023 marked the twentieth anniversary of the enactment of the Law on the Protection and Care of Historical Monuments. We decided to celebrate this anniversary by presenting various aspects related to the provisions of this law.

After 1989, the system of monument protection in Poland which had existed for 105 years had to adapt the functioning regulations to the changes brought about by the social and economic transformations and adopt a new model of operation. The response to the new circumstances was to be the Act of 2003. It introduced two fundamental changes in monument protection: the decentralization of some of the tasks in the field of the preservation of historic monuments and an expansion of the scope of application of the regulations on the preservation of historic monuments (waiving the law-making function of the register of monuments and assuming that historic monuments are all objects that have the characteristics specified in a legal definition). Both these changes resonate strongly with the effectiveness of today's historic preservation system. Twenty years of the Act being in force is therefore an opportunity to look back at the past, but also to look for answers to the question of future trends in the current regulation.

Incidentally, this discussion has been going on for several years. It touched on rather general issues, and in particular on whether we need a Heritage Code, which would mean overcoming the harmful fragmentation of legal protection measures adopted for special resources such as library materials, archives or museum collections, which has continued for years. However, the goal of ensuring the integrity of the protection system can be achieved by adopting a so-called 'umbrella' regulation, i.e. giving the new legislation a role similar to the current Law on the Protection and Care of Historical Monuments. Finally, it is possible to consider amending the current 2003 Act. It should, however, be made clear that adopting any one of these options does not preclude the need for a rapid amendment of the current legal status. This is because the preparation of a new, valid draft of systemic changes requires time and a political decision to start such work. Meanwhile legislation to resolve pressing problems related, for example, to the functioning of the municipal records of monuments, or the need to optimize the existing procedures and remove legal loopholes, has been drafted, but unfortunately has not been enacted (see the government draft law on amendments to the Law on the Protection and Care of Historic Monuments of 2021, item number on the list of legislative works of the Council of Ministers: UD247), and require the urgent intervention of the legislator.

The texts by leading representatives of the law on the preservation of historic monuments, which are published in this issue, address selected issues arising from the need for a systemic approach to the protection of historic monuments, as well as answer questions about the trends related to changes in legal conditions that occurred after 2003. Therefore, in this issue Jacek Brudnicki looks at the criteria for including a monument under conservation protection by entering it in the register of monuments. In his text, he analyses the provisions of the Law on the Protection of Monuments, the discussions of the conservation community, the decisions of monument protection authorities and the rulings of administrative courts. The author touches on a fundamental issue for the functioning of the monument protection system, concerning the function of the register in the light of the current legislation. Aleksander Jakubowski, in turn, explores the issue of municipal records of monuments – a very topical problem in connection with the Constitutional Tribunal's ruling in May 2023, in which the Tribunal questioned the procedure

for inclusion in the municipal records of monuments. The necessary legislative changes in this area are currently the most pressing problem to be solved by the legislator.

Further on, Wojciech Kowalski touches on the protection of underwater cultural heritage in the light of the Polish law on the protection of historic monuments. He also puts forward *de lege ferenda* recommendations for the implementation of the Convention on the Protection of Underwater Cultural Heritage ratified by Poland in 2021. The UNESCO Convention on the Protection of Underwater Cultural Heritage opened the system of monument protection in Poland to completely new challenges and legal issues. The next text draws attention to the need for new regulations for the profession of an archaeologist and proposes appropriate changes. The article by Łukasz Czwojda is in fact the first such comprehensive legal analysis of an issue related to the functioning of regulated professions in the context of the current regulations. It also launches a discussion on other regulated professions, particularly with regard to the requirements of experience and skills of people working on historic monuments, as well as the procedure for their validation, on which the possibility of ensuring the quality of conservation work in Poland depends. Anna Fogel writes about the overlapping of regulations on the protection of cultural heritage and the protection of the natural environment versus the regulations on cultural landscapes. An important place in her text was given to assessing the effectiveness of the adopted solutions. An interesting theme was also raised by Olgierd Jakubowski, who discusses the approaches to the protection of martyrological heritage in Poland, and at the same time offers to clarify this concept. His text is intended to start a broader debate on the subject.

A new section – ‘Discussions’ – has also appeared in this issue of *Ochrona Zabytków*. We want it to become a forum for exchanging ideas and – via a freer form of expression – to stimulate the discussions taking place in the milieu. We plan to post texts that are opinions, encouraging people to discuss a given topic. This new section was initiated by Wojciech Szafranski, who reflects on whether the protection of historical monuments in Poland always confronts the art market, indicates the inflammatory points and ponders over legislative changes.

The issue also includes articles devoted to specific works of art. Oliwia Buchwald-Zięcina discusses the conservation work carried out prior to the exhibition *Image of the Golden Age* – the largest in the history of the Wawel Royal Castle, on display from September to December 2023. Marta Lempart-Geratowska and Maria Goryl present research on the 17th-century painting of *Our Lady and Child* of the Hodegetria of Częstochowa type from the parish church in Sucha Beskidzka, discussing the techniques and execution of the work in the context of the image’s historical transformations. Arkadiusz Cegliński presents the history of the plundering of Adolf Dygasiński’s tombstone in the Stare Powązki cemetery and the restoration of the writer’s monument. The text ends with interesting reflections on the appropriateness of its restoration. Piotr Chabiera traces the fate of the lithographic limestone printing plates used in the preparation of Jan Kazimierz Wilczyński’s *Album wileński*. At the same time he describes the efforts of Professor Marian Morelowski to bring them from Paris to Vilnius.

I hope that the texts in this issue prove to be interesting and will prompt you to reflect on and perhaps encourage you to discuss the topics raised.

Dr Hab. Katarzyna Zalasinska

EDITOR-IN-CHIEF